

CZU: 94(478):061.1(4-67 GUAM)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3985049>

REPUBLICA MOLDOVA ȘI ORGANIZAȚIA PENTRU DEMOCRAȚIE ȘI DEZVOLTARE ECONOMICĂ – GUAM

Marcel REVENCO

Universitatea de Stat din Moldova

Studiul atestă că Organizația pentru democrație și dezvoltare economică GUAM se prezintă ca unul dintre modelele de integrare a fostelor republici unionale. Caracteristic pentru statele din GUAM este că ele toate erau orientate spre integrare europeană și promovau o politică îndreptată spre a minimaliza dependența de resursele energetice și economia Rusiei. Actele adoptate pe parcursul anilor la summit-urile organizate în diferite orașe denotă că participanții au examinat o serie întreagă de proiecte social-economice și comerciale, cum ar fi colaborarea comercial-economică dintre statele membre ale GUAM, elaborarea unor proiecte referitoare la îmbunătățirea transportului, încercarea de a ieși la resurse energetice alternative din Asia Centrală și a diminua dependența de Rusia etc. Cu toate că colaborarea statelor membre ale GUAM nu a rezolvat încă cele mai importante probleme economice pe care le-a pus în fața sa, revenirea în anul 2017 la Acordul privind comerțul liber semnat încă în anul 2002 ar indica la perspective pozitive pentru activitatea statelor din cadrul GUAM, inclusiv pentru Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: GUAM, Republica Moldova, integrarea statelor, integrare regională, resurse energetice, comerț liber.

THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE DEMOCRACY AND ECONOMIC DEVELOPMENT ORGANIZATION – GUAM

The study attests that the Organization for Democracy and Economic Development GUAM presents itself as one of the integration models of the former Union Republics. Characteristic for the GUAM states is that they were all oriented towards European integration and promoted a policy aimed at minimizing dependence on Russia's energy resources and economy. The documents adopted over the years at the summits organized in different cities indicate that the participants examined a whole series of social-economic and commercial projects, such as the commercial-economic collaboration between the GUAM Member States, the elaboration of projects regarding the improvement of the transport, the test to move to alternative energy resources in Central Asia and reduce dependence on Russia, etc. Although the collaboration of the GUAM member states has not yet solved the most important economic problems that it faced, the return in 2017 to the Free Trade Agreement signed in 2002 would indicate a positive outlook for the states activity from GUAM, including for the Republic of Moldova

Keywords: GUAM, Republic of Moldova, state integration, regional integration, energy resources, free trade.

Introducere

Dezintegrarea URSS și situația complicată care s-a creat în fostele republici unionale, devenite state independente, le-a determinat să caute, pe lângă Comunitatea Statelor Independente (CSI) creată de Rusia, noi forme de integrare în grupuri mai mari sau mai mici de state. Organizația pentru democrație și dezvoltare economică GUAM (denumirea derivă de la prima literă a numelui statelor care au întemeiat-o – Gruzia, Ucraina, Azerbaidjan, Moldova) se prezintă ca unul dintre modelele de integrare a fostelor republici unionale. Caracteristic pentru statele din GUAM este că ele toate erau orientate spre integrare europeană [1, p.90] și promovau o politică îndreptată spre a minimaliza dependența de resursele energetice și economia Rusiei. Conform unor aprecieri, anume dorința de a ieși din zona de crize social-economice a determinat atitudinea generală a populației țărilor GUAM spre integrarea europeană [2, p.12, 13]. Un capitol aparte în studierea problemei privind relațiile economice externe ale Republicii Moldova îl constituie studiile și aprecierile făcute organizației GUAM – cauzele apariției și obiectivele care stau în fața organizației, însă este de remarcat că specialiștii din Republica Moldova prea puțin s-au adresat acestei probleme.

CUAM – constituire, scop, obiective

Întemeiată pe 10 octombrie 1997 ca o structură regională a patru state: Gruzia, Ucraina, Azerbaidjan și Moldova (de unde și denumirea GUAM), la summit-ul de la Kiev care a avut loc între 22 și 23 mai 2006 GUAM a fost reorganizată din structură regională în structură internațională și a început să se numească Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică – GUAM. Sediul organizației devine capitala Ucrainei, orașul

Kiev [3, p.174; 4, p.138-140]. Organizația este apreciată și ca un proiect de integrare alternativă a CSI în spațiul post-sovietic [5, p. 112-119], unii specialiști mai adăugând că a fost creată cu sprijinul nemijlocit al SUA [6, p.240], iar în ultimul timp este susținută și de Uniunea Europeană [7, p.260], sau, într-o altă formulare, „în ultimii ani, UE și SUA au ajutat țările GUAM să obțină recunoașterea internațională” [2, p.10], fie, conform altei aprecieri, ar fi un sistem regional de securitate [8, p.316-331]. Z.Z. Bahturidze și M.L. Lagutina [2, p.16] acceptă opinia lui V.Degoiev [9, p.427], potrivit căreia statele care au creat GUAM s-au unit nu împotriva Rusiei, dar au făcut acest pas „în numele propriei salvări”. Poziția unuia dintre autori, Z.Z. Bahturidze, s-a modificat însă în teza de doctor habilitat susținută la Sankt Petersburg în anul 2016, în care autoarea susține că examinarea documentelor și acordurilor statutare ale GUAM demonstrează în mod convingător modul în care, dintr-o uniune comercial-economică, organizația se transformă, în esență, într-o uniune politico-militară îndreptată spre cooperarea cu NATO [10, p.136]. Evident, concluzia pe care trebuie să o tragă cititorul este limpede; or, cooperarea cu NATO nicidecum nu este un act prietenesc față de Rusia.

Participarea Moldovei la întemeierea și evoluția GUAM este oglindită în articolul publicat în anul 2008 de magistranda Svetlana Pânzari, în care GUAM este apreciată, pe de o parte, ca o „uniune regională”, iar, pe de altă parte, ca o „organizație transnațională internațională cu valoare deplină” [11, p.145]. Referindu-se la cauzele formării GUAM, autoarea întrevide și factori economici, și factori politici [*Ibidem*, p.146], iar principalele obiective ce determină participarea Moldovei la GUAM sunt parteneriatul politic și economic, în același rând în energetică și, de asemenea, integrarea europeană [*Ibidem*, p.148].

Nicu Popescu susține că în anul 2002 „structurile GUUAM sunt aproape inexistente”. GUAM este prezentată de autor drept „o organizație regională, care are la bază interesul statelor de a participa la tranzitul de hidrocarburi din regiunea Mării Caspice spre Europa, inclusiv în cadrul proiectelor Uniunii Europene – TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) și INOGATE”. În opinia sa, reușita acestor proiecte ar duce la „diversificarea accesului la resurse energetice pentru Moldova și, implicit, la creșterea securității economice a republicii”, dar și la „beneficiile economice directe de la includerea în căile de transport Asia-Caucaz-Europa, care vor aduce importante investiții în infrastructură și venituri din tranzit” [12]. În același timp, „dezvoltarea TRACECA este considerată un factor important pentru întărirea independenței economice și politice a statelor GUUAM prin diminuarea dependenței unilaterale față de Rusia, în achiziționarea sau tranzitul de hidrocarburi” [*Ibidem*]. GUUAM, opinează autorul, este „unica posibilitate de a lua parte la unul dintre cele mai de anvergură proiecte geoeconomice din Europa, care vizează conectarea pieței europene la resursele energetice din Asia Centrală”.

Un alt studiu în care era abordată problema GUAM este semnat de către Radu Săgeată. Autorul abordează crearea și evoluția GUAM, structura organizatorică, cooperarea în domeniul energetic și al transportului de hidrocarburi, menționând că „pentru Republica Moldova, GUAM este singura posibilitate de a lua parte la unul dintre cele mai mari proiecte geoeconomice din Europa, care vizează conectarea pieței europene cu resursele energetice din Asia Centrală. Reușita proiectului ar conduce la diversificarea accesului la resurse energetice pentru Moldova și, implicit, la creșterea securității sale economice, plus beneficiile din tranzit. Toate acestea vor duce la diminuarea dependenței unilaterale față de Rusia, în importurile sau tranzitul de hidrocarburi” [13].

Un studiu consacrat originii și evoluției GUAM a apărut sub semnătura juristului Nicolae Osmochescu. Menționând că Moldova este membru al unor puternice organizații internaționale, autorul afirmă că țara se pronunță și pentru crearea unor noi organisme internaționale. GUAM este văzut ca una dintre inițiativele Moldovei, organizație regională cu caracter internațional, înființată cu scopul creării „condițiilor favorabile pentru dezvoltarea economică și asigurarea securității internaționale a regiunii”. O atenție deosebită se atrage summit-ului de la Chișinău din anul 2005, când „statele membre își reconfirmă aspirația spre integrarea europeană și aprofundarea relațiilor de parteneriat cu Uniunea Europeană, OTAN și SUA” [14, p.31-36].

Referindu-se la formarea GUAM, Victor Chirilă susține că inițiativa formării Grupului GUAM a aparținut viceministrului de Externe al Azerbaidjanului Araz Azimov, opinie împărtășită și de Tedo Djaparidze [1, p.84]. V.Chirilă consideră că, *de facto*, „GUAM a fost creată în mai 1996 în contextul discuțiilor în cadrul OSCE referitor la implementarea Tratatului privind Forțele Armate Convenționale în Europa (FACE), precum și a negocierilor privind versiunea adaptată a Tratatului FACE, semnat în 1999 la Istanbul”, în virtutea faptului că cele patru țări, Gruzia, Ucraina, Azerbaidjan și Moldova, au avut interese comune, cum ar fi: „respectarea de către Rusia a angajamentelor sale de reducere a forțelor armate convenționale în Europa, asumate prin Tratatul FACE; coordonarea pozițiilor lor în contextul negocierii versiunii adaptate a Tratatului FACE; respectarea și

consolidarea suveranității, independenței și integrității lor; coordonarea pozițiilor lor cu privire la soluționarea conflictelor înghețate în cadrul organizațiilor internaționale (Consiliului Europei, Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), Organizației Națiunilor Unite (ONU)); asigurarea securității lor energetice și economice, prin dezvoltarea unor coridoare alternative de transport ce ar lega Europa de Caucaz și Asia Centrală, ocolind Federația Rusă" [15]. Conform autorului, „agenda nedeclarată a majorității statelor GUAM a fost crearea unui pol de contrapondere pentru Rusia în cadrul Comunității Statelor Independente (CSI), precum și conturarea unui centru de gravitație cu aspirații pro-occidentale în spațiul post-sovietic”. Autorul este ferm convins că Republica Moldova a aderat la GUAM, în primul rând, din considerente politice, „în particular, din necesitatea ca poziția Chișinăului să fie auzită și luată în calcul la masa negocierilor privind versiunea adaptată a Tratatului FACE, precum și de imperativul contrabalansării influenței Federației Ruse în procesul de soluționare a problemei transnistrene”, iar „calculul economic au jucat un rol secundar în constituirea GUAM și, mai ales, în adeziunea Republicii Moldova la acest for regional”. „Rațiunile economice nu au fost hotărâtoare în convingerea Chișinăului de utilitatea practică a GUAM” [15], conchide autorul. Nu factorul economic, ci „dimensiunea politică” și „factorul rusesc” au jucat rolul primordial în aderarea Republicii Moldova la GUAM, iar faptul că autoritățile de la Chișinău „au interpretat și continuă să interpreteze GUAM ca reprezentând o asociație regională motivată în primul și în primul rând de imperativul dezvoltării și aprofundării cooperării economice între membrii săi” reflectă nu altceva decât faptul că „Chișinăul a sperat să menajeze și atenueze susceptibilitățile Federației Ruse vizavi de participarea sa la cooperarea politică în cadrul GUAM” [15].

Pe de altă parte, autorul amintit mai sus Nicu Popescu consideră că „GUUAM nu este o structură care ar putea servi, pe termen lung, interesele pur politice ale statelor membre. Prioritățile politice ale statelor GUUAM sunt prea diferite. Statele vor prefera rezolvarea intereselor lor în afara structurii regionale GUUAM. Moldova și Ucraina, care își declară dorința de a se integra în structurile europene, vor prefera să poarte un dialog bilateral cu UE (Moldova mai are posibilitatea sa o facă și în cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est)” [12].

Mult mai productivă în cercetarea motivelor și consecințelor constituirii GUAM este istoriografia din Federația Rusă. Un autor din Rusia, A.S. Koșeli, scrie că o parte din statele regiunii Euroasiatice se află sub influența puternică a SUA, Uniunii Europene, Poloniei, României și a Turciei. Anume cu susținerea SUA a fost creat GUAM, văzută de autor drept o „uniune economică a Georgiei, Armeniei, Azerbaidjanului, Ucrainei și a Moldovei, pentru o dezvoltare comună, separată de Rusia”. Aceste țări urmăresc cursul de a se distanța față de Moscova, iar evenimentele politice care au loc acolo atestă limpede că în viitorul apropiat aceste state nu intenționează să se alăture Uniunii Euroasiatice [16, p.53].

N.A. Vasileva și Iu.V. Kosov susțin că „contextul euroasiatic al formării spațiului post-sovietic a contribuit la procesele dialectice de integrare și dezintegrare, care s-a reflectat în instituționalizarea multivectorială a uniunilor sale integratoare (de exemplu, Alianța economică euroasiatică și GUAM)” [17, p.106].

Problema GUAM este examinată și în teza de doctor habilitat susținută de Z.Z. Bahturidze la Sankt Petersburg în anul 2016. Autoarea consideră că formarea GUAM a fost legată, în primul rând, de căutarea unor scheme mai eficiente și reciproc mai avantajoase pentru cooperarea regională în spațiul post-sovietic [10, p.169]. Organizația a apărut în condițiile slăbirii rolului organismelor internaționale, cum ar fi OON, NATO. Anume în acest context a apărut noul model de cooperare regională, forumul politico-consultativ Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică [10, p.176-177]. Autoarea acceptă opinia unui alt autor din Rusia, V.V. Degoev, care consideră că statele care au înființat GUAM s-au unit nu împotriva Rusiei, ci în numele propriei salvări [9, p.425; 10, p.180]. În același timp, ea ține să sublinieze că Comunitatea alegerii democratice (*Содружество демократического выбора*), în care intrau Ucraina, Moldova, Țările Baltice, Slovenia, Macedonia, România, Gruzia și GUAM, are ca scop limitarea influenței Rusiei în Transcaucazia, precum și în zonele Caspice și din Marea Neagră; cu alte cuvinte, s-a creat ca o alternativă la proiectele pro-rusești, în special CSI [10, p.182]. Menționând faptul că Azerbaidjanul și Moldova sunt participante și la CSI, și la Comunitatea alegerii democratice, și la GUAM, Z.Z. Bahturidze conchide că aceasta atestă politica externă multivectorială a acestor state, ceea ce, la rândul său, pune la îndoială afirmația privind incompatibilitatea pozițiilor blocurilor indicate [10, p.183].

Conform opiniei istoricului Van Chji Țzuni din China, oficial, GUAM a fost întemeiat în calitate de uniune politică, economică și strategică, chemată să consolideze suveranitatea Gruziei, Ucrainei, Azerbaidjanului și a Moldovei. În cei zece ani de existență, organizația a devenit o structură importantă, care tinde spre consolidarea colaborării economice regionale pe calea dezvoltării coridorului de transport Europa-Caucaz-Asia. GUAM,

continuă autorul, este produsul căderii și creșterii a două forțe geopolitice mari, rusă și occidentală în frunte cu SUA, și, de asemenea, dorința celor patru state de a reprezenta un nou actor geopolitic în regiune [18, p.196-197].

Pentru Djannathan Eivazov, apariția GUAM este, pe de o parte, un rezultat obiectiv al procesului dezvoltării sferelor de securitate în spațiul post-sovietic, iar, pe de altă parte, un rezultat al relațiilor concurențiale între Rusia și centrele de forțe externe [8, p.317]. Referindu-se la interesele geopolitice ale țărilor GUAM, autorul consideră că ele corespundeau întrutotul intereselor SUA, pe când, în opinia multor observatori, organizația era un „cordon sanitar” în jurul Rusiei, opinie consolidată după aderarea la organizație a Uzbekistanului, devenită GUUAM, ceea ce a neliniștit Moscova [8, p.322-323].

În opinia lui G.G. Maciavariani, GUAM a fost primul pas al SUA pentru exportul valorilor și intereselor sale. În cadrul organizației, Ucraina pleda mai mult pentru problemele economice, iar Gruzia – pentru problemele colaborării politico-militare [5, p.112]. Pentru Moldova, ca și pentru Ucraina și Gruzia, se profila perspectiva să aibă acces la surse alternative de energie și să devină o legătură importantă în tranzitul lor spre Occident [5, p.113]. În spatele GUAM stau SUA, iar în ultimul timp și Uniunea Europeană, scrie Constantin Sârcojkin [7, p.260].

Prin formarea GUAM, apreciată ca un model de integrare politică în spațiul post-sovietic, apropierea de UE și perspectiva apariției unor noi organizații, susțin Z.Z. Bahturidze și M.L. Lagutina, se amplifică ruptura internă în spațiul post-sovietic, ceea ce „erodează” formatul comun al CSI și pune sub semnul întrebării existența Comunității Statelor Independente [2, p.10]. Autorii vorbesc și despre tendința de a transforma GUAM într-o organizație pentru democrație și dezvoltare economică, numai că în rolul unei asemenea locomotive nu era organizația GUAM ca atare, ci doar unii membri ai ei, Ucraina și Gruzia, iar Moldova comunistă în frunte cu Voronin și Azerbaidjanul neo-monarhic în frunte cu Aliiev, în mod evident, nu „trăgeau” la rolul de „semănători ai democrației” [2, p.12].

În același timp, într-un studiu publicat în anul 2008 de Alexandru Skakov, autor din Rusia, se afirma că statele din GUAM, care își îmbunătățesc relațiile cu Rusia, părăsesc organizația. Așa s-a întâmplat cu Uzbekistanul, scrie el, pe această cale merge și Moldova, care, *de facto*, și-a restrâns simțitor participarea sa în GUAM. Alexandru Skakov afirmă că este necesar de atenționat asupra „inelelor slabe” din GUAM, care sunt Uzbekistanul și Moldova. În anumite condiții, consideră autorul, ar fi rațională ieșirea Moldovei din GUAM, dar dacă ea nu va fi gata pentru acest pas, atunci ea poate fi folosită în calitate de „cal troian” în vederea diminuării eforturilor de consolidare a GUAM și controlului asupra proceselor care au loc în această organizație. Fără a părăsi formal GUAM, scrie în continuare autorul, Moldova și Uzbekistanul pot ignora participarea la forumurile organizate, statutul reprezentanților lor în această organizație fiind minimalizat la maximum, iar țările să nu participe la proiectele acestei organizații [3, p.162-163].

Ar mai fi necesar de indicat și faptul că unii experți consideră că apartenența Moldovei la organizații de tipul CSI și GUAM împiedică perceperea țării în calitate de stat european [19, p.133].

Într-un studiu publicat în anul 2015, Z.Z. Bahturidze și M.L. Lagutina afirmă că apropierea grupării statelor din spațiul post-sovietic, GUAM de Uniunea Europeană și perspectiva apariției unor noi organizații amplifică sciziunea internă în spațiul post-sovietic și chiar pune sub semnul întrebării însăși existența Comunității Statelor Independente (CSI). Vectorul european al aspirațiilor de integrare a statelor GUAM înseamnă, de fapt, consolidarea tendințelor centrifuge în spațiul post-sovietic [2, p.10].

Așadar, specialiștii în problemă nu apreciază univoc locul și rolul GUAM în sistemul relațiilor comercial-economice și politice actuale, dar nici cauzele esențiale care au determinat cele patru state, Gruzia, Ucraina, Azerbaidjan și Moldova, să înființeze Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică.

GUAM – o oportunitate pentru Republica Moldova

Cum s-a afirmat și mai sus, pe 10 octombrie 1997, cu ocazia summit-ului de la Strasbourg, a fost creat forumul consultativ GUAM alcătuit din patru state, Georgia, Ucraina, Republica Azerbaidjan și Republica Moldova, la care se mai adaugă Turcia și Letonia în calitate de observatori. Cu acest prilej, a fost adoptat Comunicatul Comun al întrevederii președinților celor patru state menționate, în care s-a subliniat necesitatea dezvoltării cooperării în vederea consolidării stabilității și securității în Europa [20]. La baza activității GUAM au fost puse următoarele principii: respectarea suveranității, integritatea teritorială, inviolabilitatea frontierelor statului, respectarea democrației, supremația legii, respectarea drepturilor omului. Pe 23 mai 2006, în timpul summit-ului de la Kiev a avut loc instituționalizarea organizației cu denumirea Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică – GUAM, obținând statutul de organizație internațională. După intrarea în organi-

zația respectivă a Uzbekistanului, pe 24 aprilie 1999, în timpul întâlnirii Consiliului Parteneriatului Euroatlantic la Washington, denumirea organizației a fost modificată în GUUAM [14, p.31-36]. În Declarația comună a președinților celor cinci state s-a menționat în mod deosebit că colaborarea în limitele GUUAM nu este îndreptată împotriva unor țări terțe sau grupe de țări [21].

La primul summit al șefilor de stat GUUAM de la Yalta din 7 iunie 2001 a fost instituționalizat grupul de state respectiv (Gruzia, Ucraina, Uzbekistan, Azerbaidjan, Moldova) în calitate de organizație de cooperare regională și a fost stabilită structura organizatorică, scopurile, principiile și sferile de colaborare ale statelor membre [13, p.1-2]. Anume aici, în opinia lui Nicu Popescu, a fost instituționalizat GUUAM-ul, după o perioadă de 4 ani de cooperare informală [12]. Carta de la Yalta adoptată de statele participante pe 7 iunie 2001 prevedea, printre altele, lărgirea și consolidarea legăturilor comercial-economice între statele membre GUUAM [22].

Ulterior formatul organizației a fost modificat. Din anul 2002 Uzbekistanul, practic, și-a întrerupt activitatea în GUUAM, iar din anul 2005 a părăsit organizația [13, p.1; 4, p.138]. Cauza părăsirii organizației de către Uzbekistan a fost expusă de către președintele Islam Karimov (1938-2016), care a menționat că organizația s-a abătut de la obiectivele ei inițiale și în activitatea sa se concentrează pe soluționarea conflictelor înghețate, formarea de blocuri armate comune și pe revizuirea sistemelor de securitate existente. În această situație, a mai subliniat el, autoritățile uzbece au explicat că nu pot participa activ la aceste procese din cauza poziției geografice a țării lor [23].

În anul 2002 statele membre GUAM au semnat și ulterior au ratificat Acordul privind liberul schimb, dar, constata în anul 2008 autorul gruzin Tedo Djaparidze, invocând opiniile unor experți, acest pas a rămas doar pe hârtie [1, p.92].

Referindu-se la oportunitatea intrării Republicii Moldova în GUAM, V.Chirilă consideră că „asocierea Republicii Moldova la Grupul GUAM a fost determinată, întâi de toate, de considerente politice, în particular, de necesitatea ca poziția Chișinăului să fie auzită și luată în calcul la masa negocierilor privind versiunea adaptată a Tratatului FACE, precum și de imperativul contrabalansării influenței Federației Ruse în procesul de soluționare a problemei transnistrene” [15]. Accentuând asupra intereselor politice ale Moldovei, același autor mai afirmă că, în general, „calculul economic au jucat un rol secundar în constituirea GUAM și, mai ales, în adeziunea Republicii Moldova la acest for regional”, iar „rațiunile economice nu au fost hotărâtoare în convingerea Chișinăului de utilitatea practică a GUAM”. V.Chirilă își argumenta opinia prin aceea că în anul 1997, când a fost oficializat CUAM-ul, „exporturile Republicii Moldova în Azerbaidjan au constituit 0,17%, în Georgia 0,44%, iar în Ucraina 5,6% din totalul exporturilor sale”. În același timp, „importurile Republicii Moldova în Azerbaidjan, Georgia și Ucraina au constituit 0,30%, 0,02% și, respectiv, 18% din totalul importurilor efectuate de țara noastră în anul 1997” [15]. Desigur, apare întrebarea: în ce măsură datele invocate ar atesta faptul că Moldova nu a aderat la GUAM din considerente economice, dar din considerente politice?

Expertul Viorel Chivriga de la IDIS „Viitorul” a constatat în anul 2010 că „schimburile comerciale între statele membre ale GUAM sunt sub așteptări” [24, p.8] și că „cooperarea economică în cadrul GUAM este destul de modestă, datorită cadrului juridic limitat, Republica Moldova colaborând preponderent în plan bilateral cu statele membre ale acestei organizații” [24, p.9]. Același expert mai considera că pentru impulsivitatea relațiilor comerciale în cadrul GUAM „este oportună crearea unor platforme comune care să coopteze reprezentanți ai instituțiilor de stat, sectoarele asociative și ale comunităților de afaceri” [24, p.12].

În același timp, datele oferite de directorul Serviciului Vamal al Republicii Moldova în cadrul ședinței Comitetului de conducere a Proiectului de facilitare a comerțului și transportului în cadrul statelor membre ale GUAM (Odesa, 19-20 iunie 2017) demonstrează dinamizarea „relațiilor comerciale dintre Republica Moldova și statele partenere din cadrul GUAM”. Referindu-se la Ucraina, s-a menționat că „exporturile în această țară au crescut față de 2016 cu 73%, importurile s-au majorat cu 50%”, iar „valoarea mărfurilor exportate în Azerbaidjan a crescut cu 41%, a celor exportate în Georgia a crescut cu 6%” [25].

Conform opiniei lui Alexandru Skakov, Moldova de la bun început s-a pronunțat împotriva aspectului militar al organizației, intenționând să se limiteze doar la proiectele economice, și anume – la problema transportării petrolului caspic prin Marea Neagră. Având o poziție mai apropiată de Kiev, conchide autorul, Chișinăul trata această organizație ca o formă de consultații, nu ca o organizație cu structuri bine determinate [3, p.164]. Alexandru Skakov face și o distincție clară între obiectivele principale ale statelor membre GUAM. Conform lui, Ucraina pune în prim-plan problemele economice, în timp ce pentru Gruzia cele mai importante probleme erau problemele colaborării politico-militare [3, p.163]. În februarie 2001, reprezentantul Ucrainei s-a pronunțat

împotriva componentei militare a GUAM, iar la summit-ul din 6-7 iunie 2001 de la Yalta componenta militaropolitică a GUAM a fost redusă la zero. Ceea ce cimentează GUAM, conchide autorul din Rusia, a rămas doar proiectul coridorului de transport euroasiatic [3, p.166]. Cu atât mai mult, subliniază L.M. Grigorev și M.R. Salihov, interesele economice ale Rusiei și ale țărilor GUAM nu se potrivesc exact, dar totuși ele sunt apropiate [26, p.191]. Examinând evenimentele din anii 2005-2007, Alexandru Skakov ajunge la concluzia că, în perioada respectivă, alături de GUUAM mai apar încă două organizații similare: Comunitatea alegerii democratice și Forumul Mării Negre pentru dialog și parteneriat, care, în opinia autorului, aveau practic aceleași scopuri și o componentă a participanților identică sau foarte apropiată. Funcția lor principală, susține el, era crearea unui „cordon sanitar” de-a lungul hotarelor cu Rusia și atragerea de partea lor a statelor din Asia Centrală, în primul rând a Kazahstanului [3, p.176].

Sammit-ul GUAM de la Chișinău din 22 aprilie 2005 a avut în calitate de observatori președinții României și Lituaniei. Rusia a rămas profund nemulțumită de faptul că nu a fost invitată la summit și, prin intermediul ambasadorului ei de la Chișinău, a criticat dur acest gest. Dar Rusia nici nu putea fi invitată la summit din cauza contradicțiilor statelor GUUAM cu Moscova: anterior summit-ului de la Chișinău, în capitala Rusiei a avut loc o întâlnire a Consiliului de Miniștri al CSI, la care statele GUUAM au format un front comun, au condamnat restricțiile impuse de Moscova asupra importului produselor din aceste state și au inițiat discuții privind conflictele înghețate din Transnistria, Abhazia, Osetia de Sud și Nagornâi-Karabah [13, p.2]. Tot la Chișinău a fost încheiată înțelegerea referitoare la colaborarea dintre Camerele de comerț ale statelor membre GUAM în domeniul activității expozițiilor cu vânzare [27, p.42].

Importanța strategică a statelor GUAM este amplificată de „concuranța dintre cele două viitoare coridoare pentru transport al hidrocarburilor caspice către Uniunea Europeană: Nabucco sprijinit de UE și SUA și Blue – Stream, cu capital rusesc. Azerbaidjanul, ca furnizor oficial de hidrocarburi pentru Nabucco (conform unui acord de furnizare a gazelor naturale deja semnat), dar și prin legăturile sale privilegiate cu Turcia, un alt actor geopolitic vital în cazul ambelor coridoare (în virtutea pan-turcismului), în același rând cu Iranul, potențial important furnizor, dar neagreat de Washington (în virtutea pan-șiismului), tinde să devină pionul strategic-cheie în această ecuație, în contextul în care cele două magistrale de gaze ocolesc Ucraina” [13, p.2]. Dar, în virtutea faptului că resursele sale sunt „insuficiente pentru a înlătura dependența energetică de Rusia”, în această situație România ar putea interveni nu doar în calitate de stat de tranzit, „dar și ca stat de aprovizionare prin resursele din platoul continental maritim, recent atribuit României prin decizia CIJ de la Haga (februarie 2009)” [Ibidem].

Radu Săgeată susține că „pentru Republica Moldova, GUAM este singura posibilitate de a lua parte la unul dintre cele mai mari proiecte geoeconomice din Europa, care vizează conectarea pieței europene cu resursele energetice din Asia Centrală”. În opinia autorului, realizarea practică a acestui proiect ar duce la diversificarea accesului la resurse energetice, la creșterea securității economice, la includerea în căile de transport Asia-Caucaz-Europa, ceea ce va aduce investiții importante în infrastructură și venituri din tranzit. Dezvoltarea acestei căi de transport este „considerată un important factor pentru creșterea independenței economice și politice a statelor GUAM prin diminuarea dependenței unilaterale față de Rusia, în importurile sau tranzitul de hidrocarburi” [13, p.2-3].

Evident, toate acestea sunt destule motive pentru ca Rusia, apreciată drept „principalul perdant economic de pe urma cooperării în cadrul GUAM”, să fie nemulțumită și să aprecieze GUAM ca o organizație ostilă intereselor Moscovei [13, p.3].

Specialiștii au atenționat și asupra slabei eficiențe în activitatea GUAM. Apreciind politica guvernării comuniste față de GUAM, V.Chirilă menționa că atât președintele Voronin, cât și restul factorilor de decizie din Moldova „nu realizează că de ineficiența cooperării în cadrul GUAM este de vină și însuși Chișinăul, care, începând cu primăvara lui 2001 și până în prezent (2008 – n.a.), s-a remarcat, în mare parte, printr-o politică ambiguă, pasivă și imprevizibilă în raport cu GUAM. De fapt, retorica și acțiunile Republicii Moldova cu privire la GUAM suferă de câteva carențe majore ce se repercutează negativ atât asupra imaginii Chișinăului de partener previzibil, precum și asupra randamentului cooperării politice și economice în cadrul GUAM” [15]. Subliniind că „Republica Moldova este dispusă să participe numai la proiectele cu caracter economic și nu are interes pentru proiectele politice”, V.Chirilă menționează că „Republica Moldova nu a avut niciodată o strategie coerentă de dezvoltare a cooperării economice în cadrul GUAM. Chișinăul oficial s-a arătat mereu nemulțumit de rezultatele cooperării economice a GUAM”. Dar, ține să sublinieze autorul, atitudinea critică

a lui Voronin „este, însă, puțin credibilă în condițiile în care Republica Moldova a dat dovadă de inconsistență și lipsă de voință politică în vederea înlăturării impedimentelor existente în calea impulsivității cooperării economice” [Ibidem].

Statele membre ale GUUAM au semnat mai multe tratate referitoare la dezvoltarea transportului și a relațiilor comerciale între ele. Pe 8 septembrie 1998, la Baku, are loc semnarea Acordului Multilateral în domeniul Transportului Internațional cu privire la dezvoltarea Coridorului de Transport Europa-Caucaz-Asia Centrală [15].

Referindu-se la cooperarea economică a statelor membre ale GUUAM, Nicu Popescu menționa că „în primul planul cooperării economice se află resursele energetice și proiectele de infrastructură”. Concomitent, dânsul prognoza că „este improbabil că se va lua o decizie privind instituirea unei zone de liber schimb GUUAM” [12]. În pofida acestui pronostic pesimist, este de amintit Acordul cu privire la crearea zonei de comerț liber între statele membre ale GUUAM, semnat la Yalta pe 20 iulie 2002 și intrat în vigoare pentru toate statele membre, inclusiv pentru Republica Moldova din 10 decembrie 2003, care prevedea, printre altele, și cooperarea în desfășurarea politicilor comerciale și economice pentru atingerea obiectivelor prezentului acord în domeniul industriei, agriculturii, transporturilor, finanțelor, investițiilor, sferei sociale, precum și în dezvoltarea unei concurențe loiale etc. Acordul respectiv mai prevedea o clauză foarte importantă, anume – armonizarea legislației părților contractante în măsura necesară pentru funcționarea corectă și eficientă a comerțului liber [28]. În aceeași zi a fost semnat și Acordul cu privire la crearea Consiliului de Afaceri al GUUAM, intrat imediat în vigoare pentru Republica Moldova. Și tot pe 20 iulie la Yalta a fost semnată Hotărârea despre statutul observatorilor [29].

V.Chirilă consideră că „Decizia Republicii Moldova de a adera la Grupul GUAM nu are la originea sa nici ideea semnării unui eventual Acord de Liber Schimb între statele membre. După cum am arătat mai sus, atenționa autorul, în anul constituirii GUAM, schimburile comerciale ale Republicii Moldova cu Azerbaidjan și Georgia erau înfime pentru a putea motiva la acea etapă crearea unei zone de comerț liber cu respectivele state. În același timp, în anul 1997 relațiile comercial-economice moldo-ucrainene beneficiau deja de un Acord de Liber Schimb semnat între Chișinău și Kiev la 29 august 1995” [15].

În anul următor, pe 4 iulie 2003, la Yalta a fost semnat Acordul între guvernele statelor membre ale GUUAM privind asistența reciprocă și colaborarea în domeniul vamal, dar pentru Republica Moldova el a intrat în vigoare abia pe 9 decembrie 2005. În aceeași zi, 4 iulie 2003, în scopul extinderii cooperării interstatale și interdepartamentale, pentru a promova și asigura securitatea comerțului și a transporturilor, implementarea și aplicarea principiilor generale de facilitare a comerțului și a transporturilor, care sunt în conformitate cu standardele internaționale, etc., Republica Moldova a semnat Memorandumul de înțelegere între statele participante la GUUAM privind facilitarea comerțului și transportului [30]. Spre sfârșitul aceleiași luni, pe 28 iulie 2003, la Yalta a fost semnat Memorandumul de Înțelegere între țările membre ale GUUAM privind asistența în domeniul comerțului și transportului, intrat în vigoare pentru Republica Moldova din aceeași zi.

Republica Moldova a semnat cu GUAM și două protocoale ce țin de domeniul frontalier: primul – pe 4 iulie 2003, care este un Protocol de cooperare a instituțiilor de frontieră; cel de-al doilea – pe 22 mai 2006, care este un Protocol de cooperare a organelor operative ale instituțiilor de frontieră ale statelor-membre ale GUUAM. În cadrul întâlnirii de la Batumi din 14 iunie 2004, Republica Moldova a semnat Protocolul de aprobare a Strategiei regionale și a Planului de acțiuni pentru realizarea Proiectului de facilitare a comerțului și transportului al Programului-cadru GUUAM-SUA.

Despre importanța pe care o acordau statele membre ale GUUAM dezvoltării relațiilor comerciale vorbește și faptul că pe 28 iunie 2004, în scopul consolidării cooperării și creșterii comerțului dintre statele membre GUUAM, consolidării luptei împotriva contrabandei, încălcărilor vamale, combaterii corupției și a altor tipuri de infracțiuni comise la trecerea frontierei, au semnat la Istanbul Decizia despre aprobarea Strategiei regionale și a Planului de acțiune GUUAM pentru implementarea Proiectului de facilitare a comerțului și transportului [31].

La 22 aprilie 2005, șefii de state membre ale GUUAM s-au întâlnit la Chișinău, unde au semnat Declarația de la Chișinău „În numele democrației, stabilității și dezvoltării”, intrată în vigoare pentru Republica Moldova chiar din ziua semnării. În Declarație se sublinia necesitatea punerii în aplicare cât mai rapidă a Acordului privind instituirea unei zone de comerț liber [32]. Tot la Chișinău și în aceeași zi a fost semnat, pe o perioadă nedeterminată, Acordul de cooperare între Camerele de comerț și industrie ale statelor membre ale GUUAM în domeniul expozițiilor cu vânzare, care a intrat în vigoare pentru toate țările membre ale GUAM chiar din ziua semnării [33].

În anul următor, reprezentanții statelor GUUAM s-au întâlnit la Kiev, unde pe 22 mai 2006 au semnat Protocolul privind Regulile temporare de determinare a țării de origine a mărfurilor statelor-membre ale GUAM în vederea realizării în continuare a Acordului cu privire la crearea zonei de comerț liber între statele membre ale GUUAM, Protocol intrat în vigoare pentru Republica Moldova în aceeași zi [34]. În ziua următoare, 23 mai 2006, în cadrul aceleiași întrevederi de la Kiev statele GUUAM au semnat Statutul Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică – GUAM [35]. Articolul 1 al Statutului specifică limpede obiectivele principale ale organizației: afirmarea valorilor democratice, asigurarea statului de drept și respectarea drepturilor omului; asigurarea dezvoltării durabile; consolidarea securității și stabilității internaționale și regionale; aprofundarea integrării europene pentru crearea unui spațiu de securitate comun, precum și extinderea cooperării economice și umanitare; dezvoltarea potențialului socioeconomic, de transport, de energie, tehnico-științific și umanitar al părților; intensificarea interacțiunii politice și a cooperării practice în domeniul de interes reciproc. În aceeași zi, 23 mai 2006, tot la Kiev a fost semnat un alt document important: Decizia despre parteneriat, conform căreia GUAM își declară disponibilitatea de a stabili parteneriate cu alte state și organizații internaționale care își exprimă dorința de a dezvolta o cooperare strânsă cu GUAM prin participarea la dezvoltarea și implementarea programelor și proiectelor lor în oricare dintre domeniile de interes și care împărtășesc prevederile consacrate în Carta de la Yalta și în Declarația de la Chișinău a șefilor de stat GUAM [35].

Referindu-se la summit-ul de la Kiev, doi autori din Rusia, L.M. Grigorev și M.R. Salihov, menționau că, în mod neașteptat pentru ei, summit-ul de la Kiev a făcut foarte actuală problema esenței economice a GUAM, cu toate că, subliniază autorii, „noi îl considerăm în temei o asociație politică”. În opinia lor, asemănarea multor caracteristici ale economiilor acestor țări în ultimii 15 ani nu face încă din GUAM un grup economic independent [26, p.10].

Întrunirea de la Baku din vara anului 2006 a fost chemată să rezolve problemele legate de transport. Cu ocazia negocierilor din capitala Azerbaidjanului, pe 19 iunie 2006 a fost încheiat Acordul între guvernele statelor membre ale Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică – GUAM în domeniul transportului internațional multimodal de mărfuri [37]. Acordul a intrat în vigoare pentru Republica Moldova mult mai târziu, abia din 11 aprilie 2010. Tot pe 19 iunie 2007 a fost semnat Protocolul privind cooperarea în domeniul culturii statelor membre ale Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică – GUAM pentru anii 2007-2010, în care se sublinia că părțile vor face tot posibilul pentru a promova dezvoltarea multilaterală și aprofundarea cooperării în domeniul culturii și artei, vor contribui la organizarea și desfășurarea evenimentelor culturale, a proiectelor îndreptate spre susținerea și coordonarea cooperării asociațiilor de stat, publice și de creație în domeniul culturii, artei etc. [38].

La summit-urile GUAM ulterioare – de la Bacu din iunie 2007 și de la Batumi din iulie 2008 – au fost discutate și alte probleme importante, inclusiv elaborarea unor proiecte comune în domeniul asigurării securității energetice [15]. Spre exemplu, reprezentantul Moldovei la Bacu V.Tarlev a declarat că Moldova este gata să deschidă Case de comerț la Bacu, Tbilisi și Kiev și, de asemenea, este gata să contribuie la deschiderea unor asemenea Case la Chișinău [39]. Pe 1 iulie 2008 la Batumi a fost semnat un Memorandum de înțelegere între GUAM și Uniunea Internațională a Transporturilor Rutiere [40] și Declarația care exprima disponibilitatea pentru aprofundarea cooperării comercial-economice bazate pe implementarea completă a acordurilor privind crearea unei zone de liber schimb [41].

Drept consecință a bunelor relații dintre statele GUAM și Uniunea Europeană, ultima, în anii 2007-2010, a alocat GUAM o subvenție financiară specială în valoare de peste 1,2 miliarde de dolari (915 milioane EUR). Principalele resurse financiare au fost alocate proiectelor legate de energie și dezvoltarea infrastructurii de transport cu importanță de tranzit (Asia Centrală – Caucazul de Sud – Europa, precum și Asia Centrală – Caucazul de Sud – Ucraina – Moldova – Europa) [2, p.11].

Tedo Djaparidze constată că GUAM a devenit o organizație cu drepturi depline doar din anul 2007, dar, menționează el, este un mare semn de întrebare dacă această organizație se va transforma în viitor într-o alianță politică cu drepturi depline, așa ca și Uniunea Europeană [1, p.95].

La summit-ul energetic de la Kiev din 22-23 mai 2008, președinții Ucrainei, Azerbaidjanului, Georgiei, Poloniei, Lituaniei, Letoniei și Estoniei au aprobat conceptul creării *Spațiului de Tranzit al Energiei Marea Caspică, Marea Neagră și Marea Baltică* [15]. Ideile expuse în documentele semnate au fost generalizate de reprezentantul Lituaniei Adamkus, care, printre alte solicitări, insistă asupra încheierii negocierilor cu Turcia, Ucraina și Moldova, astfel încât acestea să devină membri depline ai comunității energetice și să încurajeze extinderea acestei comunități în Transcaucasia [42].

Pe 13 februarie 2013 a fost adoptată Concepția privind dezvoltarea coridorului de transport GUAM, care prevede mai multe direcții, printre care și direcția Almaata – Baku – Tbilisi – Poti – Odesa – Chișinău, subliniindu-se că rutele Odesa – Chișinău și Odesa – Kiev cu accesul ulterior la frontierele Uniunii Europene sunt de asemenea un segment de transport important pe teritoriile țărilor GUAM. În același timp, se afirma că scopul dezvoltării acestui coridor de transport este de a crește eficiența transporturilor comerțului exterior și de a garanta punerea lor în aplicare pe baza unor acorduri și înțelegeri internaționale care consolidează securitatea economică a țărilor, precum și atragerea țărilor terțe la tranzitarea mărfurilor pe căile interne, ceea ce va genera venituri suplimentare [43].

Z.Z. Bahturidze și M.L. Lagutina consideră că punerea în aplicare a prevederilor acestui concept a prevăzut apropierea și integrarea economiilor naționale din țările GUAM, îndreptate, în ultimă instanță, spre crearea zonei de comerț liber și dezvoltarea în continuare a spațiului economic, spre dezvoltarea cooperării în domeniul transporturilor, ceea ce este o condiție necesară pentru formarea unui astfel de spațiu. Datorită micșorării costurilor de transport, se va ridica competitivitatea coridorului GUAM, în așa fel contribuția transportului la rezolvarea problemelor economice se va extinde la consolidarea unității țărilor GUAM [2, p.16].

Pe 4 aprilie 2014 Guvernul Republicii Moldova adoptă Hotărârea nr.259 pentru inițierea negocierilor și aprobarea semnării Protocolului dintre administrațiile vamale ale statelor membre ale GUAM cu privire la organizarea schimbului de informație prealabilă privind mărfurile și mijloacele de transport deplasate peste frontierele de stat ale statelor membre ale GUAM: „Se aprobă semnarea Protocolului dintre administrațiile vamale ale statelor membre ale GUAM cu privire la organizarea schimbului de informație prealabilă privind mărfurile și mijloacele de transport deplasate peste frontierele de stat ale statelor membre ale GUAM” [44].

La începutul lunii decembrie 2015 statele GUAM au semnat un program de colaborare cu Japonia. Partea japoneză și-a reafirmat angajamentul de a sprijini suveranitatea și integritatea teritorială a statelor membre ale GUAM. Părțile au identificat domeniile prioritare de cooperare: consolidarea securității energetice și promovarea dezvoltării energiei regenerabile; promovarea unui produs turistic comun al țărilor membre GUAM; prevenirea și eliminarea consecințelor dezastrelor naturale; gestionarea deșeurilor și dezvoltarea medicinei. Programul de cooperare semnat între părți vizează în principal dezvoltarea economică a regiunii țărilor membre ale GUAM și prevede dezvoltarea de proiecte sectoriale concrete [45]. Către 8 decembrie 2016 avusese loc o serie de întâlniri ale reprezentanților GUAM și ai Japoniei [46].

În cadrul unei noi întâlniri de la Baku, pe 8 iulie 2015 a fost semnat Protocolul dintre administrațiile vamale ale statelor membre ale GUAM cu privire la organizarea schimbului de informație prealabilă privind mărfurile și mijloacele de transport deplasate peste frontierele de stat ale statelor membre ale GUAM [47]. Protocolul a fost aprobat prin hotărârea Guvernului nr.698 din 2 iunie 2016 și a fost publicată în Monitorul Oficial pe 10 iunie același an [48; 49].

După alegerea lui Igor Dodon în funcția de președinte al Republicii Moldova (13 noiembrie 2016, investirea 23 decembrie 2016), s-a apreciat că Moldova în mod clar nu se mai încadrează în cadrul proiectelor anti-ruse, iar fără aceasta GUAM pierde nu doar ultima literă din denumirea sa, ci și unul dintre cei doi participanți europeni. Drept urmare, GUAM se transformă într-o uniune cu Ucraina a două republici transcaucaziene îndepărtate din punct de vedere geografic, ceea ce nu este suficient pentru a se transforma într-o asociație interstatală serioasă [50].

O mare atenție părțile continuă să acorde creării zonei de liber schimb între statele membre GUAM. Pe 27 martie 2017 la Kiev a fost semnat Protocolul privind aprobarea Procedurii de constituire și activitate a Grupului de lucru care coordonează acțiunile părților la Acordul privind instituirea unei zone de liber schimb între statele membre ale GUAM din 20 iulie 2002, prin care se confirma că procedura de constituire și activitate a acestui Corp de lucru face parte integrantă din prezentul protocol [51]. Șefii guvernelor statelor membre ale GUAM au semnat o Declarație comună în care a fost exprimată încrederea colaborării ulterioare în toate domeniile pentru a asigura o dezvoltare social-economică durabilă, bunăstarea și fiabilitatea statelor membre ale GUAM, contribuind astfel la securitatea și stabilitatea în spațiul GUAM [52].

Concluzii

Examinarea problemei date atestă că treptat are loc o consolidare a relațiilor economice dintre statele membre ale GUAM. Actele adoptate pe parcursul anilor la summit-ele organizate în diferite orașe indică că participanții au examinat o serie întregă de proiecte social-economice și comerciale, cum ar fi colaborarea comer-

cial-economică dintre statele membre ale GUAM, elaborarea unor proiecte referitoare la îmbunătățirea transportului, încercarea de a ieși la resurse energetice alternative din Asia Centrală și a diminua dependența de Rusia etc. Cu toate că colaborarea statelor membre ale GUAM nu a rezolvat încă cele mai importante probleme economice pe care le-a pus în fața sa, revenirea în anul 2017 la Acordul privind comerțul liber semnat încă în anul 2002 ar indica la perspective pozitive pentru activitatea statelor din cadrul GUAM, rămânând în continuare o oportunitate pentru țările care caută noi forme de colaborare comercial-economică și noi regiuni pentru a se asigura cu resursele energetice necesare, inclusiv pentru Republica Moldova.

Referințe:

1. ДЖАПАРИДЗЕ, Т. Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ: «дорожная карта» продвижение к цели (Взгляд из Грузии с некоторыми личными раздумьями и выводами). В: *Центральная Азия и Кавказ* (Специальный выпуск), 2008, №3-4 (57-58). Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-guam> (Accesat: 24.01.2020)
2. БАХТУРИДЗЕ, З.З., ЛАГУТИНА, М.Л., Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ как модель политической интеграции на постсоветском пространстве. В: *Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки*, 2015, №2 (220). Disponibil: <https://www.academia.edu/19518696> (Accesat: 22.01.2020)
3. СКАКОВ, А. Россия и ГУАМ. В: *Центральная Азия и Кавказ* (Специальный выпуск), 2008, №3-4(57-58). Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-guam> (Accesat: 24.11.2019)
4. РАССОХИН, И.С. История Организации за демократию и экономическое развитие (ГУАМ) как альтернативного объединения на постсоветском пространстве. В: *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология*, 2013, №1. Disponibil: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/history/2013/01/2013-01-25.pdf> (Accesat: 24.11.2019)
5. МАЧАВАРИАНИ, Г.Г. *ГУАМ как проект альтернативной интеграции на постсоветском пространстве*. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/guam-kak-proekt-alternativnoy-integratsii-na-postsovetском-prostranstve> (Accesat: 02.12.2019)
6. ГРОЗИН, А. СНГ и ГУАМ. В: *Центральная Азия и Кавказ* (Специальный выпуск), 2008, №3-4. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/sng-i-guam> (Accesat: 02.12.2019)
7. СЫРОЕЖКИН, К. ГУАМ – ШОС: сравнительный анализ. В: *Центральная Азия и Кавказ* (Специальный выпуск), 2008, №3-4. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/guam-shos-sravnitelnyy-analiz> (Accesat: 04.12.2019)
8. ЭЙВАЗОВ, Д. ГУАМ и система региональной безопасности на постсоветском пространстве. В: *Центральная Азия и Кавказ* (Специальный выпуск), 2008, №3-4(57-58). Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/guam-i-regionalnaya-sistema-bezopasnosti-na-postsovetском-prostranstve> (Accesat: 15.01.2020)
9. ДЕГОЕВ, В. *Большая игра на Кавказе: история и современность*. Москва: Русская панорама, 2001.
10. БАХТУРИДЗЕ, З.З. *Внешняя политика Грузии в контексте развития международных отношений на постсоветском пространстве*: Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук. Специальность 23.00.04 – политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития. Санкт-Петербург, 2016. Disponibil: https://disser.spbu.ru/disser2/disser/Diser_Bakhturidze.pdf (Accesat: 18.01.2020).
11. ПЫНЗАРЬ, С. Молдова – ГУАМ. В: *Центральная Азия и Кавказ* (Специальный выпуск), 2008, №3-4 (57-58). Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/moldova-guam> (Accesat: 15.01.2020)
12. POPESCU, N. *GUUAM: agenda pentru 2002* (<http://www.contrafort.md/old/2002/87-89/271.html>) (Accesat: 15.12.2019)
13. SĂGEATĂ, R. G.U.A.M. *Organizație pentru democrație și cooperare economică, considerații de geopolitică aplicată*. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/281965378_GUAM_Organizatie_pentru_democratie_si_cooperare_economica_Consideratii_de_geopolitica_aplicata (Accesat: 15.12.2019)
14. OSMOCHESCU, N. Organizația pentru democrație și dezvoltare economică – GUAM: origine și evoluție. În: *Studia Universitatis. Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova*, 2007, nr.3.
15. CHIRILĂ, V. *Cooperarea Republicii Moldova în cadrul GUAM este lipsită de credibilitate*. Disponibil: <http://www.ape.md/2008/09/cooperarea-republicii-moldova-a-n-cadrul-guam-este-lipsita-de-credibilitate-analiza-de-lector-chirila-ape/> (Accesat: 15.12.2019)
16. КОШЕЛЬ, А.С. Реализация концепции Евразийства в XXI веке. В: *Евразийская интеграция: экономика, право, политика*, 2014, №2 (16).
17. ВАСИЛЬЕВА, Н.А., КОСОВ, Ю.В. Терминологические аспекты исследования неоевразийской интеграции. В: *Евразийская интеграция: экономика, право, политика*, 2014, №2 (16).
18. ЧЗИЦЗУНЬ, Ван. ГУАМ и КНР. В: *Центральная Азия и Кавказ* (Специальный выпуск), 2008, №3-4 (57-58). Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/ukraina-v-sisteme-guam> (Accesat: 15.12.2019)
19. ПАРАХОНСКИЙ, Б. Украина в системе ГУАМ. В: *Центральная Азия и Кавказ* (Специальный выпуск), 2008, №3-4 (57-58). Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/ukraina-v-sisteme-guam> (Accesat: 15.12.2019)

20. Совместное коммюнике встречи Президентов Азербайджана, Грузии, Молдовы и Украины в Страсбурге. Disponibil: <https://guam-organization.org/sovместnoe-kommyunike-vstrechi-prezidentov-azerbajdzhana-gruzii-moldovy-i-ukrainy-v-strasburge/> (Accesat: 18.01.2020)
21. Заявление Президентов Азербайджанской Республики, Грузии, Республики Молдова, Украины и Республики Узбекистан. Disponibil: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/888_005 (Accesat: 18.01.2020)
22. Ялтинская Хартия ГУУАМ. Disponibil: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/888_008?lang=ru (Accesat: 17.01.2020)
23. ШЕСТАКОВ, Е. ГУУАМ потеряло букву. В: *Российская газета* (6 мая 2005). Disponibil: <https://rg.ru/2005/05/06/uzbekistan-guam.html> (Accesat: 18.01.2020)
24. CHIVRIGA, V. *Studiu de caz de îmbunătățire a relațiilor comerciale în cadrul GUAM* (valabil și pentru CEFTA), 2010. Disponibil: http://www.viitorul.org/files/library/GUAM_RO.pdf (Accesat: 18.01.2020)
25. *Volumul schimburilor comerciale între Republica Moldova și celelalte state membre ale GUAM, în continuă creștere*. Disponibil: <https://customs.gov.md/ro/content/volumul-schimburilor-comerciale-intre-republica-moldova-si-celelalte-state-membre-ale-guam> (Accesat: 03.12.2019)
26. ГРИГОРЬЕВ, Л.М., САЛИХОВ, М.Р. *ГУАМ — пятнадцать лет спустя: Сдвиги в экономике Азербайджана, Грузии, Молдавии и Украины, 1991–2006*. Москва: REGNUM, 2007.
27. МАМЕДОВ, А. ГУАМ и перспективы его эффективного функционирования. В: *Економіка та держава*, 2009, №3, с.42. Disponibil: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2009/13.pdf (Accesat: 19.01.2020)
28. Соглашение о создании зоны свободной торговли между государствами-участниками ГУУАМ. Disponibil: <https://guam-organization.org/soglashenie-o-sozdanii-zony-svobodnoj-torgovli-mezhdu-gosudarstvami-uchastnikami-guam/> (Accesat: 26.01.2020)
29. Решение Глав государств-участников ГУУАМ о статусе наблюдателей в деятельности ГУУАМ. Disponibil: <https://guam-organization.org/reshenie-glav-gosudarstv-uchastnikov-guam-o-statuse-nablyudatelej-v-deyatelnosti-guam/> (Accesat: 26.01.2020)
30. Меморандум о взаимопонимании между государствами-участниками ГУУАМ по содействию торговле и транспортировке. Disponibil: <https://guam-organization.org/memorandum-o-vzaimoponimanii-mezhdu-gosudarstvami-uchastnikami-guam-po-sodejstviyu-torgovle-i-transportirovke/> (Accesat: 25.01.2020)
31. Решение об утверждении Региональной Стратегии и Плана действий ГУУАМ по реализации Проекта по содействию торговле и транспортировке. Disponibil: <https://guam-organization.org/reshenie-ob-utverzhenii-regionalnoj-strategii-i-plana-dejstvij-guam-po-realizatsii-proekta-po-sodejstviyu-torgovle-i-transportirovke/> (Accesat: 26.01.2020)
32. Declarația de la Chișinău a șefilor de state membre GUAM. Disponibil: <https://viza.md/content/declara%C5%A3ia-de-la-chi%C5%9Fin%C4%83u-%C5%9Fefilor-de-state-membre-guam> (Accesat: 26.01.2020)
33. Соглашение о сотрудничестве торгово-промышленных палат государств-участников ГУУАМ в области выставочно-ярмарочной деятельности. Disponibil: <https://guam-organization.org/soglashenie-o-sotrudnichestve-torgovopromyshlennyh-palat-gosudarstv-uchastnikov-guam-v-oblasti-vystavochno-yarmarochnoj-deyatelnosti/> (Accesat: 26.01.2020)
34. Протокол о временных Правилах определения страны происхождения товаров государств-участников ГУАМ для последующей реализации Соглашения о создании зоны свободной торговли между государствами-участниками ГУУАМ. Disponibil: <https://guam-organization.org/protokol-o-vremennyh-pravilah-opredeleniya-strany-proishozhdeniya-tovarov-gosudarstv-uchastnikov-guam-dlya-posleduyushhej-realizatsii-soglasheniya-o-sozdanii-zony-svobodnoj-torgovli-mezhdu-gosudarstva/> (Accesat: 26.01.2020)
35. Устав Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ. Disponibil: <https://guam-organization.org/ustav-organizatsii-za-demokratiyu-i-ekonomicheskoe-razvitie-guam/> (Accesat: 26.01.2020)
36. Решение о партнерстве. <https://guam-organization.org/reshenie-o-partnerstve/> (Accesat: 26.01.2020)
37. Соглашение между правительствами государств-членов ГУАМ о международных мультимодальных перевозках грузов. Disponibil: <https://guam-organization.org/soglashenie-mezhdu-pravitelstvami-gosudarstv-chlenov-guam-o-mezhdu-narodnyh-multimodalnyh-perevozkah-gruzov/> (Accesat: 27.01.2020)
38. Протокол о сотрудничестве в области культуры государств-членов Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ на 2007-2010 годы. Disponibil: <https://guam-organization.org/protokol-o-sotrudnichestve-v-oblasti-kultury-gosudarstv-chlenov-organizatsii-za-demokratiyu-i-ekonomicheskoe-razvitie-guam-na-2007-2010-gody/> (Accesat: 27.01.2020)
39. Премьер-министр Молдавии призвал перейти от слов к делам в рамках ГУАМ. Disponibil: <https://ria.ru/20070619/67439226.html> (Accesat: 22.01.2020)
40. Меморандум о взаимопонимании между ГУАМ и Международным союзом автомобильного транспорта. Disponibil: <https://guam-organization.org/memorandum-o-vzaimoponimanii-mezhdu-guam-i-mezhdunarodnym-soyuzom-avtomobilnogo-transporta/> (Accesat: 22.01.2020)

41. Батумская декларация „ГУАМ – интегрируя Восток Европы”. Disponibil: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/886_017 (Accesat: 17.01.2020)
42. ЖИЛЬЦОВ, С.С. *Ожидания от Киевского саммита*. Disponibil: http://www.ng.ru/energy/2008-06-10/21_sammit.html?print=Y (Accesat: 03.12.2019)
43. Концепция развития транспортного коридора ГУАМ. Disponibil: <https://guam-organization.org/kontseptsiya-razvitiya-transportnogo-koridora-guam/> (Accesat: 22.01.2020)
44. Hotărâre pentru inițierea negocierilor și aprobarea semnării Protocolului dintre administrațiile vamale ale statelor membre ale GUAM cu privire la organizarea schimbului de informație prealabilă privind mărfurile și mijloacele de transport deplasate peste frontierele de stat ale statelor membre ale GUAM, (nr.259 din 4 aprilie 2014). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr.87-91, art.285.
45. ГУАМ подписала программу сотрудничества с Японией – УНИАН, 03.12.2015. Disponibil: <https://www.unian.net/politics/1202177-guam-podpisala-programmu-sotrudnichestva-s-yaponiey.html> (Accesat: 02.12.2019)
46. Совместное заявление для прессы 4-й встречи Совета министров иностранных дел ГУАМ и Японии (in English) Disponibil: <https://guam-organization.org/sovместное-zayavlenie-dlya-pressy-4-j-vstrechi-soveta-ministrov-inostrannyh-del-guam-i-yaponii-in-english/> (Accesat: 02.12.2019)
47. Protocol dintre administrațiile vamale ale statelor membre ale GUAM cu privire la organizarea schimbului de informație prealabilă privind mărfurile și mijloacele de transport deplasate peste frontierele de stat ale statelor membre ale GUAM. Baku, 8 iulie 2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.157-162, art.767. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=365279> (Accesat: 02.12.2019).
48. Hotărâre pentru aprobarea Protocolului dintre administrațiile vamale ale statelor-membre ale GUAM cu privire la organizarea schimbului de informație prealabilă privind mărfurile și mijloacele de transport deplasate peste frontierele de stat ale statelor-membre ale GUAM, nr.698 din 02.06.2016. Baku, 8 iulie 2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.157-162, art.767. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=365279> (Accesat: 05.12.2019)
49. Protocol dintre administrațiile vamale ale statelor membre ale GUAM cu privire la organizarea schimbului de informație prealabilă privind mărfurile și mijloacele de transport deplasate peste frontierele de stat ale statelor membre ale GUAM. Baku, 8 iulie 2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.157-162, art.767. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=365279> (Accesat: 05.12.2019)
50. СОКОВ, К. *ГУАМ как «санитарный кордон» против России вновь востребован*. Disponibil: <https://www.ritmeurasia.org/news--2017-05-26--guam-kak-sanitarnyj-kordon-protiv-rossii-vnov-vostrebovan-30361?print=1> (Accesat: 04.12.2019)
51. Протокол об утверждении Порядка создания и деятельности Рабочего Органа, координирующего действия Сторон Соглашения о создании зоны свободной торговли между государствами-участниками ГУУАМ от 20 июля 2002 года. Disponibil: <https://guam-organization.org/protokol-ob-utverzhenii-poryadka-sozdaniya-i-deyatelnosti-rabochego-organa-koordiniruyushhego-dejstviya-soglasheniya-o-sozdanii-zony-svobodnoj-torgovli-mezhdu-gosudarstvami-uchastnikami-guam-ot-20-i/> (Accesat: 02.12.2019)
52. Совместное заявление Глав Правительств государств-членов ГУАМ по итогам саммита в Киеве, 27 марта 2017 года, Киев, Украина. Disponibil: <https://moldova.mfa.gov.ua/ru/press-center/news/55909-spilyna-zajava-gla-v-uryadiv-derzhavchleniv-organizaciji-za-demokratiju-ta-jekonomichnij-rozvitok-guam-za-pidsumkami-samitu-ukijevi> (Accesat: 02.12.2019)

Date despre autor:

Marcel REVENCO, doctorand, Școala doctorală *Istorie, Arheologie și Filosofie*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: marcelreenco@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-9112-9528

Prezentat la 11.05.2020